ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КЛАСИКИ

Оксана Шупта-В'язовська

✧

БОРОВИКОВСЬКИЙ І ШЕВЧЕНКО: ТРАДИЦІЯ І НОВАТОРСТВО

Стаття присвячена з'ясуванню специфіки функціонування ранньої творчості Т. Шевченка у парадигмі традиційного/новаторського. Проблема вирішується у площині зіставлення текстів Т. Шевченка і Л. Боровиковського.
Ключові слова: традиція, новаторство, геній.

The article deals with the investigation of the specific features of the early works by T. Shevchenko in the paradigm of traditional and innovative. The given problem is analysed by means of comparison of the texts by T. Shevchenko and L. Borovikovsky.
Keywords: tradition, innovation, genius.

Розмова про співвідношення та співвіднесеність постаті і творчості Шевченка з літературним процесом 30–40 р. XIX ст., його учасниками не нова. Можемо говорити про історію цієї проблеми, певні здобутки у її вирішенні [див.: 6]. Разом з тим сьогодні є очевидною потреба продовження розмови, зокрема актуалізація такого її аспекту, як питання зіставлення раннього Шевченка з творчістю інших українських поетів-романтиків не стільки у площині проблемно-тематичній, стильовій, скільки у плані творчо-психологічному.

У зв'язку з цим виникає необхідність у з'ясуванні міри наявності самої романтичної ліричної традиції, на яку б Шевченко спирався. На перший погляд, її існування не викликає сумніву. Але з іншого — маємо розуміти і те, що масив зробленого до Шевченка, на момент його приходу у літературу, традицією у повному розумінні цього слова стати ще не встиг, ще не був кристалізований і відпо-

© О. Шупта-В'язовська, 2006

відним чином орієнтований на перспективу. Власне традицією попередню добу істотно робить сам Шевченко, одночасно занурюючись у неї і дистанціюючись від неї. Зауважимо, що процес цей в дійсності складний і суперечливий, такий, що відбувається не тільки у сфері свідомого вибору, але й інтуїтивних проривів, і передовсім тут важить та енергія творчого імпульсу, яка вповні з'ясовується на момент завершення його розгортання.

Яке ж місце займає Шевченко в українському романтизмі? Він — одна з його ключових фігур? Центральна концептуально-конституююча постать? Комусь ці питання можуть здатися риторичними. Принаймні, позитивна відповідь більш ніж очевидна. Але ж очевидним є і те, що обмежити творчість Шевченка романтизмом було б і несправедливо, і некоректно (як і будь-яким іншим -ізмом). Шляхи узгодження цієї суперечності, безперечно, існують і розробляються шевченкознавством. Сьогодні головним видається усвідомлення певної позірності цієї суперечності в контексті нетотожності категорій письменник (реальна особа фізичного світу) — творча індивідуальність (реальна особа художнього світу як культурної ситуації) — автор (реальна особа художнього світу). Істотну роль тут відіграє і момент синхронії — діахронії, який передбачає, що будь-яке конкретно-історичне розуміння Шевченка не є тотальним. Для сучасників Шевченко був типовим романтиком, — цей сенс актуальний в системі "письменник середини XIX ст.". В системі ж "творча індивідуальність Шевченка, Шевченко-автор межі тисячоліть" він втрачає першорядну значимість, відкривається простір іншого бачення. Отже, із врахуванням сказаного узвичаєне розуміння Шевченка як новатора потребує уточнення і розвитку.

Розгортаючи наші міркування, подивимось на творчі перегуки в поезії раннього Шевченка та Боровиковського саме в площині традиційного/новаторського. Стереотипно і по-своєму цілком закономірно постать і творча діяльність Левка Боровиковського сприймається нами як постать попередника Тараса Шевченка [див.: 2, 262], — його "Молодиця" з'явилася 1829 року, найактивніше він працював у першій половині 30-х років. Але маємо також пам'ятати, що за життя Левка Івановича були опубліковані далеко не всі його твори, передовсім це стосується його української романтичної поезії. Шевченко був знайомий з відомою на той час поезією Боровиковського, що публікувалася в альманасі "Ластівка", журналі "Отечественные записки", а раніше — у "Вестнике Европы" [4, 84]. Іншими

словами, Шевченко все-таки сприймав Боровиковського швидше не стільки як попередника, скільки як сучасника. У певному розумінні творчість Боровиковського і Шевченка, будучи періодизованою у часі, є одночасною за своєю сутнісною присутністю в культурному, літературному процесі.

Дослідники вже давно звернули увагу на "паралелі" у творах поетів [3, 26–27; 2, 262]. Дозволимо і собі нагадати найбільш виразні випадки. Серед них, мабуть, найбільш промовистим є пейзажний початок "Молодиці" Левка Боровиковського та "Причинної" Тараса Шевченка (до речі, ці твори вважаються дебютними у кожного з авторів):

Ватагами ходили хмари;
Між ними молодик блукав;
Вітри в очеретах бурхали,
І Псьол стогнав і клекотав.

Шуміли верби... рвались листя;
Гули вітри попід мостом...
(Боровиковський)
[1, 55];

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.

І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав...
(Шевченко)
[5, 10].

Більше того, початок "Причинної" містить в собі "паралелі" і до образних деталей іншого вірша Боровиковського "Дніпр" [1]:

...Дніпр з крутими берегами
Ніччю дуже розігравсь.
(Боровиковський)
[1, 105];

Реве та стогне Дніпр широкий...

(Шевченко)
[5, 10].

[1] У зв'язку з віршами Л. Боровиковського "Дніпр", "Бандурист", "Журба" складається досить цікава ситуація, яка потребує окремої розмови. У даному випадку маємо зауважити, що написані вони у 1830–1831 роках, але за життя автора не друкувалися [1, 255, 257, 258]. Отже, виникає питання — чи коректно їх у контексті обраної проблеми зіставляти з творами Т. Шевченка? Позитивна відповідь зумовлюється такими моментами: по-перше, у першій половині XIX ст. ще досить активно функціонує рукописний текст, зокрема є відомості, що вірш "Бандурист" був відомий сучасникам [1, 255]. По-друге, названі твори обох авторів загалом обертаються в актуалізованих романтизмом образах і мотивах, що властиві народній творчості, поетам попередніх століть. По-третє, незаперечна текстуальна подібність свідчить про обертання Боровиковського і Шевченка в одній художній ситуації, різниця у висловленні якої стає зрозумілою лише з точки зору цілісності творчості кожного з них (докладніше про це далі).

Тихо! Сумно! Тільки часом
В пущі пугач закричить...

(Боровиковський)
[1, 105];

Ще треті півні не співали,
Ніхто ніде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались...
(Шевченко)
[5, 10];

Тільки хвиля викрутасом
Плеще... й місяць четверить...

(Боровиковський)
[1, 105];

...Горами хвилю підійма.
І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав...
(Шевченко)
[5, 10].

Не може не впасти в око подібність у творенні образу Бандуриста Боровиковським і Перебенді Шевченком:

Свій вік переживши, сідий бандурист
Під віконню пісні співає.
Біжить чередою за ним дітвора,
Сідого проводить з двора до двора,
А дід на бандуру їм грає...

(Боровиковський)
[1, 83];

Перебендя старий, сліпий —
Хто його не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грає.
...Попідтинню сіромаха
І днює й ночує...
(Шевченко)
[5, 45].

Давно поміченою є паралель з "Молодиці" до "Тополі":

Змандрував! ...Забув! Покинув!
Де ж знайшов другую?
(Боровиковський)
[1, 56];

Чи жив-здоров, чи він любить?
Чи забув-покинув?
(Шевченко)
[5, 49].

Якщо відійти від прямих текстуальних паралелей, слід чи не у першу чергу згадати вірш Боровиковського "Журба", мотиви якого, образна система, стилістика не можуть не викликати асоціацій з думками Шевченка 1838 року. Подібні зіставлення можна було б і продовжити, але і наведених, думаємо, достатньо для усвідомлення певного зв'язку, що існує між двома авторами. Звичайно, можна обмежитись цілком традиційним поясненням: і Шевченко, і Боровиковський — українські поети-романтики, що виходять зі споріднених ідейно-естетичних настанов, обертаються у колі відповідних образів, мотивів. Врешті-решт, у кого з українських романтиків

немає зображення буремної ночі, Дніпра, нещасливого кохання? Але подивимось на проблему з дещо іншої точки зору, у площині традиція/новаторство. Наведені приклади, якщо на якусь мить позбутися стереотипів, можуть навіть навести на думку не тільки про "учнівство" Шевченка у Боровиковського, але й про певне запозичення ним у старшого літератора художніх авторських ракурсів.

Висловлене припущення є одночасно і таким, що підспудно нами приймається, функціонуючи як теза про вписаність ранньої творчості Шевченка у романтичний контекст, романтичну традицію доби, але і абсурдним. Чи може Шевченко вчитися і запозичувати у Боровиковського?! Виникає й інше питання: чому сучасники та й сам Боровиковський, який чув і швидше за все читав "Кобзар" 1840 року [4, 84], цього наслідування-запозичення помітивши не помітили? У принципі відповідь маємо, вона очевидна: художня довершеність, внутрішня пластика образу, інтенсивність авторського начала у Шевченка і Боровиковського суть неспівмірні. Іншими словами — маємо тавтологію художньої ситуації у випадку генія і у випадку таланту.

З огляду на сказане звернемо увагу на те, що Боровиковський, як і належить українському романтику, був не тільки автором поетичних творів, але й збирачем перлин творчості народної. Форми, мотиви, образність, стилістика його української поезії викристалізовувалися саме на грунті свідомого, пропущеного через систему аналітичних установок та орієнтацій сприйняття фольклорної стихії (звичайно, ментальні установки і суто емоційно-чуттєві імпульси також не виключаються, йдеться про домінуюче спрямування творчого процесу). У випадку ж Шевченка маємо істотно іншу картину, — він сам залишив достовірну інформацію про першоімпульс і загальну картину своєї поетичної діяльності, які виразно свідчать про візіонерський тип його художнього мислення, коли ментальні установки та емоційно-чуттєва стихія моменту домінують над раціонально-аналітичним підходом. І Боровиковський, і Шевченко перебувають в одній культурній ситуації, що розгортається у системі відповідних інформаційних потоків; формується ситуація інформаційної тавтології, яка, складаючись у художню ситуацію, вирішується на двох принципово різних рівнях [2]. Тому-то доволі виразні збіги, про які

[2] Подібне спостереження висловлювалося, зокрема, М. Т. Яценком: "Як сильний і оригінальний талант, що володів здатністю обіймати своїм духовним зором усю повноту історичного і сучасного буття, Шевченко у сконденсованому вигляді репрезентує, по суті, всі тематично-стильові течії українського романтизму..." [2, 288–289].

йшлося вище, не випадає трактувати ні як запозичення, ні як впливи у вищому художньому сенсі, — це лише зовнішня подібність, що не має змістовно-глибинної проекції.

Отже, у зв'язку зі сказаним, напрошується висновок про те, що в істинному сенсі Шевченко не стільки розвиває і вивершує тенденції своїх попередників-сучасників, скільки розгортає власний художній світ, який повторює і узагальнює на вищому рівні існуюче на рівні художніх практик інших авторів.

Дещо загострюючи і, можливо, абсолютизуючи, маємо відзначити, що зроблені спостереження дозволяють під незвичним кутом зору подивитися на феномен генія у парадигмі традиційного і новаторського. Адже ж в нормі новатор заперечує традицію, протиставляє себе їй. Подібного у раннього Шевченка ми не зустрічаємо (протиставлення в "Гайдамаках" має інший характер). Парадокс полягає в тому, що формально Шевченко починає як традиціоналіст. Формально тому, що його новаторство, завуальоване зовнішньою "звичайністю", є новаторством вищого порядку — художнім відчуттям і втіленням духовного буття в його неспіввіднесеності з часом, як з односпрямованою тривалістю. Тобто новаторство Шевченка як феномен генія не вкладається в парадигму традиційного і новаторського, вона не є для нього актуальною, він порушує і руйнує її закономірності, що вписуються у систему причин і наслідків. Геній, його творчість — не причина і не наслідок, це — виключення, окремий випадок, який поступово поглинає і підкорює собі правило, ніколи з ним не зливаючись.

Література

1. *Боровиковський Левко*. Твори. — К.: Радянський письменник, 1957. — 282 с.
2. *Історія* української літератури XIX століття: У 3 т. Кн. 1: Навч. посібник / За ред. М. Т. Яценка. — К.: Либідь, 1995. — 368 с.
3. *Крижанівський С*. Перший український поет-романтик // Боровиковський Левко. Твори. — К.: Радянський письменник, 1957. — С. 3–55.
4. *Шевченківський* словник: У двох томах. — К.: Головна редакція УРЕ, 1976. — Т. 1. — 414 с.
5. *Шевченко Т. Г.* Повне зібрання творів у 12 томах. — К.: Наукова думка, 1989. — Т. 1. — 528 с.
6. *Шубравський В. Є*. Від Котляревського до Шевченка (Проблема народності української літератури). — К.: Наукова думка, 1976. — 289 с.